

Onderzoeksproject Toekomstgericht onderwijs

Onderzoeksverslag Hoofdvaart College

Hoofdvaart College, 2018

Jacques Rijkenberg

Floris de Vries

Inhoud

1	Inleiding	3
2	Opzet	5
3	Verwerking onderzoeksgegevens	7
4	Resultaten van het onderzoek	8
4.1	Analyse van de bestaande leertaken en vragenlijst leerlingen	8
4.2	Onderzoek naar het toepassen van de handreiking	10
5	Differentiatie	15
6	Samenvatting en conclusie.....	16
7	Bijlagen	21
Bijlage 7.1	Interview leidraad leerlingen	22
Bijlage 7.2	Interview leidraad docenten	24
Bijlage 7.3	Docenten handreiking leertaken.....	25
Bijlage 7.4	Vragenlijst toepassen handreiking docenten.....	27
Bijlage 7.5	Onderzoek zelfsturing en zelfstandig leren - indicatoren	29

1 Inleiding

Vanaf het schooljaar 2015 – 2016 is het Hoofdvaart College gestart met de vernieuwing van het vmbo in leerjaar 1 en 2. De overheid heeft scholen de opdracht gegeven om van 33 beroepsgerichte programma's te komen tot tien profielen. Scholen kiezen zelf welke profielen zij hiervan willen aanbieden. Hierbij wordt rekening gehouden met de regionale context van de school. Voor het Hoofdvaart College is hierbij Schiphol en de haven van IJmuiden als uitgangspunt genomen. De vernieuwing van het vmbo is mede bedoeld om een betere afstemming te krijgen tussen het vmbo en het mbo binnen de regio van de school. Belangrijk is dat leerlingen binnen de profielen duidelijke keuzes kunnen maken voor achterliggende vakken en modules. De verandering is ook ingezet om de loopbaanoriëntatie van de leerlingen verder te ondersteunen.

Tegelijkertijd met de vernieuwing zag het Hoofdvaart College zichzelf voor de uitdaging gesteld om binnen de regio de school sterker als merk neer te zetten. Het duidelijker neerzetten van het Hoofdvaart College is noodzakelijk om verdere terugloop in leerlingenaantallen te voorkomen.

Eén van de uitgangspunten bij de nieuwe visie is dat leerlingen die van het Hoofdvaart College komen duidelijk klaar zijn voor de toekomst, en zich ondernemend opstellen richting nieuwe uitdagingen, kansen en mogelijkheden. Bij het ontwikkelen van de nieuwe inhoud van de beroepsgerichte programma's is gekozen om een eigen invulling te geven aan de 21^e eeuwse vaardigheden. Vaardigheden zoals: kritisch denken, creatief denken, probleem oplossend, samenwerken, enz, krijgen daarbij een vertaling vanuit het begrip ondernemende vaardigheden. Een ondernemende houding impliceert dat de leerling hierbij tevens het eigen leerproces kan reguleren en in staat is zelfstandig te leren en te werken. Omdat uit literatuur blijkt dat het aanbieden van opdrachten waarbij leerlingen werken aan 21^e eeuwse vaardigheden niet automatisch leidt tot zelfsturing en zelfstandig werken en leren, hebben we dit via het onderzoek in jaar 2 aan het onderwijs willen toevoegen. In de onderbouw volgen de leerlingen per periode allemaal een wereld van beroep, onder andere: transport en logistiek, facility en zorg, economie en ondernemen. Binnen deze werelden werken de leerlingen aan leertaken die met het beroepenveld te maken hebben. Binnen deze leertaken hebben de 21ste eeuwse en ondernemende vaardigheden een vertaling gekregen in relatie tot het beroepenveld en de context van de school binnen de beroepsgericht vakken.

Vanaf het schooljaar 2015 – 2016 heeft het Hoofdvaart College deelgenomen aan het onderzoek naar toekomstgericht onderwijs. Het onderzoek richt zich hierbij op 'andere' doelen van het onderwijs zoals o.a.: kritisch denken, maatschappelijk bewustzijn en zelfsturing. Het onderzoek is op de eigen school uitgevoerd met begeleiding vanuit het Kohnstamm-instituut, in dit onderzoek is zelfsturing als 'ander' doel gekozen. Het onderzoek is een langlopend onderzoek verdeeld over 3 jaar, deelonderzoeken van het project bestaan uit: het schrijven van een schoolportret (2015 – 2016), ontwerpen van onderwijs (2016 – 2017), evaluatieonderzoek (2017 – 2018). Deelonderzoek 2 valt hierbij in te delen in twee cycli. In cyclus 1 staat het ontwerpen van onderwijs rond de vernieuwing centraal, in de tweede cyclus staat bijsturing en implementatie hiervan centraal. Hieronder wordt de inhoud van beide cycli beschreven.

Om zelfsturing en zelfstandig werken te ontwikkelen bij leerlingen hebben we in **cyclus 1 van het onderzoek** gekeken naar de vraag:

Welke uitgangspunten moeten worden opgenomen in een handreiking voor docenten zodat de

beroepsgerichte lessen bijdragen aan het ontwikkelen van zelfsturing en zelfstandig werken van de leerling?

Deelvragen hierbij waren:

- Wat doen docenten al om zelfsturing en zelfstandigheid te stimuleren, volgens de leerlingen?
- In welke mate dragen bestaande leertaken zoals ze worden gegeven al bij aan het ontwikkelen van zelfsturing en zelfstandig werken?
- Hoe ziet een handreiking voor docenten (beroepsgericht) er concreet uit?

De handreiking die op basis van de resultaten van cyclus 1 tot stand is gekomen, is bedoeld voor docenten die lesgeven binnen de werelden van beroep.

In cyclus 2 hebben we vervolgens gekeken naar de werkbaarheid van de handreiking. De **hoofdvraag in cyclus 2** was:

In welke mate ervaren de docenten de handreiking als werkbaar en hebben zij de indruk dat de handreiking in de praktijk bijdraagt aan het ontwikkelen van zelfsturing en zelfstandigheid van de leerlingen?

We hebben in cyclus 2 hierbij gekeken naar de volgende deelvragen:

- *In hoeverre ervaren de docenten de handreiking als werkbaar binnen de lessen?*
- *In welke mate hebben de docenten de indruk dat de handreiking bijdraagt aan zelfsturing en zelfstandig werken van de leerlingen; maken de leerlingen een ontwikkeling door?*

2 Opzet

In dit hoofdstuk geven wij een overzicht van de verschillende onderzoeksactiviteiten die in het kader van het onderzoek zijn uitgevoerd. We onderscheiden hierbij cyclus 1 en 2 van het onderzoek. Per cyclus wordt ingegaan op wie hierbij betrokken is geweest, van welke instrumenten gebruik is gemaakt en in welke periode van het onderzoek dit is uitgevoerd.

2.1 Cyclus 1

In cyclus 1 stond de volgende vraag centraal:

Welke uitgangspunten moeten worden opgenomen in de handreiking voor docenten zodat de beroepsgerichte lessen bij toepassing hiervan bijdragen aan het ontwikkelen van zelfsturing en zelfstandig werken van de leerling?

Cyclus 1 is uitgevoerd in periode 2 en 3 van het schooljaar 2016 – 2017. Om antwoord te geven op de vraag die bij deze cyclus hoort, is ten eerste gekozen om samen met zowel beroepsdocenten als vakdocenten in verschillende interview rondes begrippen rond zelfsturing en zelfstandig werken te verhelderen. Dit is gedaan aan de hand van interview richtlijnen die zijn opgesteld op basis van literatuuronderzoek rond zelfsturing en zelfstandig werken. In de interviews is in beeld gebracht welk gedrag van docenten en leerlingen bij zelfsturing en zelfstandig werken horen. Het resultaat is uitgewerkt in een matrix. Samen met de docenten zijn de onderwijsinhoud, het docentgedrag en het leerlinggedrag voor alle indicatoren omschreven. Op basis van deze indicatoren is de handreiking voor de docenten ontwikkeld.

Op basis van de indicatoren en gedragsbeschrijving is in beeld gebracht in welke mate leerlingen binnen de werelden van beroep en het werken met de leertaken, worden gestimuleerd tot zelfsturing en zelfstandig werken. Dit deel van het onderzoek is uitgevoerd in drie klassen in leerjaar 2 en 3: twee kader klassen en één klas gemengd theoretisch. We hebben alle leerlingen in deze klassen een schriftelijke vragenlijst voorgelegd. Zie voor de vragenlijst bijlage 7.1, blz 24.

Daarnaast zijn er interviews gehouden met 8 docenten (beroepsgericht) met betrekking tot de vraag in welke mate de docenten vinden dat de leertaken bijdragen aan het ontwikkelen van zelfsturing en zelfstandig werken. De gegevens uit deze interviews zijn vervolgens verwerkt in een handreiking voor docenten waarmee zij het onderwijs binnen de werelden van beroep vorm kunnen geven, met het oog op het ontwikkelen van zelfsturing en zelfstandig werken. Dit betreft zowel het eigen handelen als de aangeboden leertaken. De leidraad is opgenomen in bijlage 7.2, blz. 26.

2.2 Cyclus 2

In cyclus 2 stond de volgende vraag centraal:

In welke mate ervaren de docenten de handreiking als werkbaar en hebben zij de indruk dat de handreiking in de praktijk bijdraagt aan het ontwikkelen van zelfsturing en zelfstandigheid van de leerlingen?

Gedurende de laatste periode van het schooljaar 2016 – 2017 en de eerste periode van het schooljaar 2017 – 2018 hebben we cyclus 2 uitgevoerd. Hierbij hebben 8 docenten uit de verschillende afdelingen economie en ondernemen, zorg en welzijn en techniek leertaken ontwikkeld en herzien op basis van de handreiking. Tijdens cyclus 2 zijn hiertoe gespreken gevoerd met de verschillende afdelingen. Door de verschillende fases van schrijven van de leertaken binnen de

verschillende afdelingen hebben we niet alle afdelingen bij het herschrijven in dezelfde mate kunnen volgen, het meest intensief is dit gebeurd bij economie en ondernemen. De overige afdelingen hebben elementen van de handreiking wel toegepast bij het lesgeven, maar niet direct bij het schrijven van de leertaken.

In periode 4 en 1 van het school 2017 – 2018 hebben leerlingen van economie en ondernemen gewerkt met de aangepaste leertaken. Binnen cyclus 2 is voor het onderzoek gebruik gemaakt van lesobservaties en interviews met de docenten die hebben gewerkt met de handreiking. Op basis van de observaties en de interviews is gekeken in hoeverre de docenten de handreiking als werkbaar ervaren binnen de lessen. In welke mate hebben de docenten de indruk dat de handreiking bijdraagt aan zelfsturing en zelfstandig werken van de leerlingen; maken de leerlingen een ontwikkeling door? Voor observatie van de lessen is gebruik gemaakt van de opgestelde indicatoren (zie bijlage: 7.5), voor de interviews is gebruik gemaakt van een interviewleidraad (zie bijlage: 7.4). Cyclus 2 is afgesloten met een eindevaluatie met alle betrokken docenten. De resultaten van zowel de observatie als de eindevaluatie is beschreven bij de resultaten in 4.2.

Aan het eind van het onderzoek zal ook worden ingegaan op het vernieuwingsproces binnen de school op zich.

2.3 Tijdsplan onderzoeksactiviteiten

Onderzoeksactiviteiten	Opbrengst	Periode
Cyclus 1		
Literatuuronderzoek	Interview leidraad docenten (zie bijlage 7.2 blz. 26)	Periode 1 schooljaar 2016 – 2017 september – november
Interviewronde 1 docenten	Uitgangspunten indicatoren. Formulieren wat voor docenten zelfsturing en zelfstandig werken is.	Periode 2 schooljaar 2016 – 2017, december
Interviewronde 2 docenten	Matrix, uitwerking van de indicatoren.	Periode 2 schooljaar 2016 – 2017, februari
Schriftelijke vragenlijst leerlingen	Algemeen beeld van de leerlingen m.b.t. zelfsturing en zelfstandig werken.	Periode 2 schooljaar 2016 – 2017, februari
Onderzoek bestaande leertaken	Algemeen beeld van hoe de leertaken zijn opgebouwd en in welke mate er al sprake is van zelfsturing en zelfstandig werken hierbinnen.	Periode 2 schooljaar 2016 – 2017, februari
Ontwikkelen handreiking docenten	Handreiking docenten zelfsturing en zelfstandig werken.	Periode 3 schooljaar 2016 – 2017, april / mei.
Cyclus 2		
Observatie docenten	Beeld hoe docenten werken met de handreiking, in welke mate is er in de lessen spraken van zelfsturing en zelfstandig werken.	Periode 4 schooljaar 2016 – 2017, periode 1 schooljaar 2017 – 2018.
Eind evaluatie docenten	Antwoord op hoofdvraag van cyclus 2. Werkbaarheid handreiking.	Periode 1 schooljaar 2017 – 2018, oktober.

3 Verwerking onderzoeksgegevensgegevens

In dit hoofdstuk zal worden ingegaan op de vraag op welke manier de resultaten uit het onderzoek zijn verwerkt, in beide cycli.

3.1 Verwerking onderzoeksgegevensgegevens cyclus 1

Als startpunt hebben wij aan het begin van het onderzoek op basis van bestaande literatuur uitgangspunten geformuleerd die zijn gebruikt voor de interviews met de docenten voor het samenstellen van de indicatoren. We hebben uit de literatuur factoren gehaald die horen bij zelfsturing en zelfstandig werken. Deze factoren hebben we omgezet naar vragen voor de docenten en genoteerd in een eerste versie van de indicatorenlijst. Vervolgens is aan docenten gevraagd wat zij hieronder verstaan en of zij zich herkennen in de genoemde factoren. Naar aanleiding van de interviews is vervolgens een tweede versie van de indicatoren opgesteld.

In een tweede interview ronde hebben we vervolgens de matrix verder ingevuld. De resultaten hiervan zijn opgenomen in bijlage 7.5, blz. 33.

Op basis van de indicatoren is vervolgens gekeken naar bestaande leertaken en is schriftelijk bij leerlingen bevraagd in welke mate zij het gevoel hebben dat de bestaande leertaken en de bestaande lessituatie al bijdragen aan zelfsturing en zelfstandig werken. De functie is vooral geweest om te kijken welke aspecten binnen de handreiking aandacht dienen te krijgen. Aan de hand van zowel de indicatoren als ook de schriftelijke antwoorden van de leerlingen is uiteindelijk de handreiking opgesteld.

3.2 Verwerking onderzoeksgegevensgegevens cyclus 2

Aan het begin van cyclus 2 is gevraagd aan de docenten om de indicatoren en de handreiking te gebruiken bij het ontwikkelen en herzien van bestaande leertaken. We hebben hiertoe een bijeenkomst georganiseerd en een toelichting gegeven op de indicatoren en de handreiking. Gedurende cyclus 2 zijn lessen van 4 docenten bijgewoond en hebben wij een eindevaluatie gehouden met de docenten. De gegevens uit de eindevaluatie hebben we geordend aan de hand van de 5 elementen van de handreiking. Verder hebben we een onderscheid gemaakt tussen, in hoeverre de indicatoren en de handreiking als werkbaar worden ervaren en in hoeverre docenten het gevoel hebben, dat deze bijdragen aan het ontwikkelen van zelfsturing en zelfstandig leren bij de leerlingen. De resultaten zijn weergegeven in hoofdstuk 4 en 5 van dit onderzoeksrapport.

4 Resultaten van het onderzoek

In dit hoofdstuk zal een weergave worden gegeven van de resultaten van het onderzoek. De resultaten zijn ingedeeld aan de hand van de twee onderzoeksfases. In 4.1 staan de resultaten van de analyse van bestaande leertaken en de vragenlijsten die de leerlingen hebben ingevuld. Het gaat hier vooral om een idee te krijgen van de bestaande situatie en de wenselijke situatie. De handreiking die in cyclus 1 is geschreven, is op basis hiervan ontwikkeld. De resultaten van 4.2 zijn gebaseerd op de observatie en de eindevaluatie van de docenten. We zijn bij het weergeven van de resultaten steeds uit gegaan van de 5 basiselementen voor zelfsturing en zelfstandig werken die zijn opgenomen in de handreiking: doelen van de leertaken, samenwerking binnen de leertaken, begeleiding van de leertaken, keuzemogelijkheden voor leerlingen en reflectie op de uitvoering van de leertaken (zie ook bijlage 7.3, blz. 27).

4.1 Analyse van de bestaande leertaken en vragenlijst leerlingen

4.1.1 Doelen van de leertaken

De leertaken hebben helder omschreven lesdoelen die gerelateerd zijn aan de betreffende wereld van beroep. De achterliggende gedachte is dat wanneer de doelen van de leertaken gerelateerd zijn aan de wereld van beroep en hiermee met de beroepspraktijk buiten de school, de leerlingen meer gemotiveerd zijn om met leertaken aan de slag te gaan. Leerlingen worden binnen de leertaken niet uitgedaagd en begeleid om zelf lesdoelen te formuleren.

Uit de vragenlijst bij de leerling komt naar voren dat een klein deel van de leerlingen de leerdoelen eerst leest en op basis hiervan kiezen welk deel van de leertaak eerst te maken. De leerlingen geven hierbij aan dat het leuk of gemakkelijk lijkt, belangrijke factoren zijn.

4.1.2 Samenwerken binnen de leertaken

Samenwerken vormt binnen zelfsturing en zelfstandig werken een belangrijk element. Het gaat hierbij om vormen van samenwerken die door de leerling of de docent bewust worden gekozen en waarbij verschillen in kennis, vaardigheden, motivatie en voorkeuren van verschillende leerlingen elkaar aanvullen en versterken. De leerlingen kunnen door deze vorm van samenwerken zich verder ontwikkelen.

Uit de analyse van de leertaken blijkt dat leerlingen de mogelijkheid hebben om bij verschillende leertaken zelf te kiezen met wie zij samenwerken. Er zijn echter binnen de bestaande leertaken geen specifieke richtlijnen zijn voor het samenwerken binnen de leertaken. Er worden geen richtlijnen gehanteerd voor het samenstellen van groepen, bijvoorbeeld dat leerlingen met dezelfde leervoorkuren niet bij elkaar komen. Dit geldt ook als de docenten de groepen samenstellen. Er zijn geen formele go or no go momenten bij de uitvoering van de opdrachten. Taken die bij de verschillende leertaken horen, worden door de leerlingen zelf verdeeld, hierover vindt geen of beperkte evaluatie plaats.

Docenten bespreken het verloop van de opdrachten vooral klassikaal. Het is niet standaard dat docenten met groepjes leerlingen evalueren hoe behaalde resultaten tot stand zijn gekomen. In de nabespreking van de opdracht wordt wel samen met de leerlingen gekeken naar hoe de samenwerking is verlopen en gereflecteerd op het afgeronde product. Er wordt dan ook besproken of de leerlingen het gevoel hebben dat elke leerling even veel voor de opdracht heeft gedaan.

4.1.3 Begeleiding van de leertaken

Binnen de leertaken en het werken met de leertaken zijn geen afspraken gemaakt hoe er wordt omgegaan met leerlingen die tegen problemen aanlopen. Er zijn voor leerlingen geen werk- en leerstrategieën geformuleerd. Leerlingen kunnen hierdoor eigenlijk alleen direct terugvallen op de aanwezige docent. Het verschilt hierdoor sterk per docent hoe hiermee wordt omgegaan. Bijna alle leerlingen geven aan dat wanneer zij tegen een probleem binnen de leertaken aanlopen, de docenten aanvullende uitleg geven bij de opdrachten. Hierdoor leren ze niet hoe ze met problemen om kunnen gaan en blijven leerlingen leunen op de steun van de docenten.

4.1.4 Keuzemogelijkheden voor leerlingen

Voor zelfsturing is het van belang dat leerlingen leren keuzes te maken die passen bij hun eigen kennis, vaardigheden, motivatie en voorkeuren. De leertaken die zijn geschreven, bieden beperkte keuzemogelijkheden. De enige keuze die gemaakt kan worden, heeft betrekking op de volgorde waarin er aan taken wordt gewerkt, in veel gevallen ligt dit echter ook vast.

De keuzemogelijkheden worden ook beperkt doordat er bij de leertaken is gekozen voor een uniforme opmaak en structuur en een vaste volgorde. Leerlingen kunnen op deze manier gemakkelijk met de taken starten en zelfstandig mee aan de slag. Leerlingen worden daardoor echter niet aangezet keuzes te maken met betrekking tot doelstellingen van de leertaken, en kunnen ook niet kiezen voor een eigen aanpak van leertaken. Om te komen tot zelfsturing is het juist nodig dat leerlingen betrokken zijn bij de gekozen doelstellingen en bij de manier waarop deze doelstellingen worden bereikt.

De leerlingen ervaren beperkt tot geen keuzemogelijkheden binnen de leertaken. Doelen van de leertaken staan helder omschreven, maar de leerlingen geven aan dat er geen ruimte is om eigen doelen in te brengen. Leerlingen worden binnen de leertaken hier ook niet toe uitgedaagd. Leerlingen voelen zich verantwoordelijk voor de uitvoering en planning van de leertaken, zoals omschreven in de leertaak zelf. Ze ervaren echter weinig keuzevrijheid wat betreft de planning van de leertaken omdat deze planning voor de leerlingen van te voren is gemaakt. De wijze waarop leertaken dienen te worden uitgevoerd staat eveneens aangegeven voor leerlingen. Leerlingen worden dus niet uitgedaagd om zelf een planning te maken en aan te geven op welke manier zij een doel willen bereiken. De leraar helpt de leerlingen om zich aan de gegeven opdrachten te houden. Een enkele keer is er wel ruimte om uit twee opdrachten er één te kiezen, leerlingen geven aan dat zij dit als prettig ervaren. Wanneer de volgorde van de taken niet uitmaakt, kiezen leerlingen ervoor om de lastigste taken eerst af te ronden. Dit heeft te maken met het feit dat leerlingen veel tijdsdruk ervaren bij het werken aan de leertaken.

4.1.5 Reflectie op de uitvoering van de leertaken

Binnen de leertaken wordt aandacht besteed aan evaluatie. De evaluatie richt zich vooral op het resultaat van de leertaken en maar in beperkte mate op het proces. De leerlingen zijn gericht op het afronden van de opdrachten binnen de gestelde tijd, voor hen verloopt een opdracht goed wanneer dat lukt. De leerlingen evalueren aan het eind van een leertaak met de docent. Leerlingen zien hiervan niet direct het nut. Leerlingen hebben niet het idee dat de evaluatie een directe bijdrage oplevert voor het verbeteren van de opdrachten in een periode. Dit heeft vooral te maken met leerlingen de opdrachten alleen met een lettercode 'voldaan' of 'niet voldaan' kunnen afronden.

4.2 Onderzoek naar het toepassen van de handreiking

In periode 4 van het schooljaar 2016 – 2017 en in periode 1 van het schooljaar 2017 – 2018 is gewerkt met de handreiking die ontworpen is als leidraad om te komen tot zelfstandig leren en werken binnen de werelden. De handreiking is bedoeld om de leertaken te herzien en als leidraad voor het schrijven van nieuwe taken. Tevens staan er aanwijzingen in voor het handelen door de docenten in de les. De resultaten in deze paragraaf hebben betrekking op het onderzoek in cyclus 2, waarbij gekeken is naar de werkbaarheid van de handreiking en de mate waarin de docenten het gevoel hebben dat de handreiking bijdraagt aan meer zelfsturing en zelfstandig werken. De resultaten worden besproken aan de hand van de 5 basiselementen van de handreiking. Vooraf geven we eerst een algemene reactie van de 8 betrokken docenten weer.

4.2.1 Algemene indruk over de werkbaarheid van de handreiking

De 8 bij het onderzoek betrokken docenten erkennen de achterliggende gedachte binnen de handreiking van ontwikkelen van zelfsturing en zelfstandig werken binnen de leertaken. Alle docenten van de leertaken hebben in verschillende vormen geoefend met vormen van zelfsturing en zelfstandig leren. Hierbij kan het gaan om het zelf bijhouden van de planning tot leerlingen verantwoordelijk maken voor de organisatie van een team voor het opzetten van een webshop en het organiseren van een feest. Docenten die voorheen vorm gaven aan sport, dienstverlening en veiligheid herkennen en zien overeenkomsten met een vorm van competentiegericht leren. Niet alle docenten hebben de handreiking toegepast bij het schrijven of herzien van bestaande leertaken. Docenten hebben de handreiking wel allemaal gezien en hierover in de eindevaluatie gereflecteerd met betrekking tot de eigen lespraktijk binnen de werelden van beroep.

Docenten geven aan dat de handreiking mogelijkheden geeft om met elkaar over zelfsturing en zelfstandig leren in gesprek te gaan. Tevens geeft het richtlijnen voor het zelf nadenken over het ontwikkelen van de leertaken. Docenten geven hierbij aan dat het maken van een vertaling naar concrete leertaken vooral lastig is in verband met het gebrek aan ontwikkeltijd om de al gemaakte leertaken te herzien. In periode 2 van schooljaar 2017 – 2018 ligt de focus op het schrijven van de leertaken voor leerjaar 4. Op het moment dat deze leertaken zijn geschreven, hebben docenten de behoefte om met begeleiding de al geschreven leertaken te herzien.

4.2.2 Leerdoelen binnen de leertaken

De handreiking gaat er vanuit dat voor zelfsturing en zelfstandig werken het van belang is dat leerlingen zelf invloed hebben op de onderwijsdoelen. Hoewel het belang van het stellen van eigen leerdoelen door de leerlingen wel wordt onderschreven door de docenten, is binnen de verschillende afdelingen nog niet hiermee geoefend. Docenten geven in de eindevaluatie aan dat het kiezen van doelen binnen de leertaken gezien als een belangrijk onderdeel van het ontwikkelen van zelfsturing en zelfstandig werken door de leerling. Docenten geven aan dat leerlingen tenminste zouden moeten kunnen kiezen uit meerdere gegeven doelen. De docenten zien dit onderdeel uit de handreiking als toepasbaar binnen de eigen onderwijspraktijk. Zij nemen dit mee bij het herschrijven van de leertaken. In het verleden is binnen sport, dienstverlening en veiligheid gewerkt met competentieleren. Hierbij kozen leerlingen uit een breed aantal competenties waar zij zichzelf op zouden willen verbeteren. Leerlingen kozen hierbij zelf op welke wijze zij de competentie konden bereiken en verzamelden hiervan zelf bewijsmateriaal. Inmiddels is het werken met competenties echter weer losgelaten.

4.2.3 Samenwerking door de leerlingen binnen de leertaken

In de handreiking zijn richtlijnen opgenomen rond samenwerken. De handreiking geeft aan wat de gewenste situatie is. In de tekst hieronder wordt gekeken in welke mate het toegepast is in de praktijk. De handreiking geeft aan dat samenwerken die bijdraagt aan zelfsturing en zelfstandig werken als kenmerk heeft dat leerlingen elkaar aanvullen waar het gaat om de eigen kennis, vaardigheden, motivatie en voorkeuren. Om elkaar te kunnen aanvullen is nodig dat leerlingen en docenten hier bewust mee omgaan, er is dan een methode nodig om de eigen kennis, vaardigheden, motivatie en voorkeuren in beeld te brengen en de juiste match te vinden tussen leerlingen. Op deze manier kunnen leerlingen complexere taken aan en werken leerlingen meer zelfgestuurd en zelfstandig aan taken.

Uit observatie en uit de evaluatie komt naar voren dat binnen de huidige onderwijspraktijk samenwerken binnen de leertaken zich kenmerkt door een klassieke invulling hiervan. Leerlingen kiezen bij verreweg de meeste leertaken zelf met wie zij willen samenwerken, leerlingen werken overwegend in tweetallen. Hierbij wordt het werk door de leerlingen zelf verdeeld. De leerlingen hebben hiertoe geen strategie geleerd die zij hierop kunnen toepassen. We zien echter wel positieve ontwikkelingen die meer richting gestructureerd samenwerken gaat en die een duidelijke visie hebben op het inrichten van samenwerkend leren.

Een voorbeeld uit de huidige situatie waarbij er sprake is van bewuste sturing in het bepalen van de groepen bij samenwerken hebben wij gevonden bij de afdeling economie en ondernemen. Hier wordt aan het begin van de serie leertaken rond het organiseren van een schoolfeest of sportdag een competentiespel afgenomen, dit spel geeft de leerlingen inzicht in hun eigen kwaliteiten. Op basis van deze kwaliteiten worden teams van leerlingen samengesteld. Hierbij vervult een deel van de leerlingen de rol van boekhouder, promotor, catering, techniek en beveiliging. Op deze manier krijgen de leerlingen inzicht in de wederzijdse bijdrage van de groepsleden voor één gezamenlijk eindproduct. Het vertrekpunt voor de rolverdeling van de leerlingen is hier duidelijk gekoppeld aan hun verschillende eigenschappen. Bij techniek is een aantal keer geoefend met het opdelen van een leertaak in brainstormsessie, ontwerpsessie en uitvoerfase. Hieraan zijn verschillende rollen verbonden voor de leerlingen, waarmee de beroepspraktijk wordt gesimuleerd.

De docenten verwachten vooral in het kader van de zelfsturing, dat samenwerkend leren een bijdrage levert aan het toetsen van eigen inzichten door de leerling. Dit wordt door de docenten aangegeven in de eindevaluatie. Tijdens observatie is naar voren gekomen dat leerlingen wel vooraf leertaken met elkaar bespreken. In relatie tot de leertaken bespreken leerlingen de opdrachten voor en bediscussiëren hoe het eindresultaat er concreet uit komt te zien. Tevens stemmen leerlingen eigen ideeën over de planning en de aanpak op elkaar af. In de eindevaluatie wordt wel door de docenten getwijfeld aan de mate waarin leerlingen inzichten ook werkelijk tegen elkaar afwegen. De leerlingen zijn over het algemeen geneigd op steeds dezelfde wijze een leertaak aan te pakken. De leertaken zouden bij het herschrijven hiermee rekening dienen te houden. Een positief effect van samenwerken zien de docenten in het vertrouwen van de leerlingen voor het werken aan de leertaken en het eigen kunnen. Het is hierbij belangrijk dat er aandacht is voor de individuele rollen die leerlingen binnen het groepswerk innemen. Leerlingen moeten het gevoel hebben dat de rollen elkaar versterken en aanvullen.

4.2.4 Begeleiding van de leerling door de docent binnen de leertaken

In de handreiking is aangegeven dat voor zelfsturing en zelfstandig werken het belangrijk is, dat docenten zich opstellen als procesbewaker. De docent controleert of de leerlingen nog richting het geëiste eindproduct aan het werken zijn en of zij hun aanpak meer moeten afstemmen op de

gegeven planning. Op basis van de handreiking zijn de beroepspraktijkdocenten aan de slag gegaan met verschillende manieren om ondersteuning te bieden aan de leerling. Tijdens observaties merken we hiervan in de praktijk dat binnen het werken aan de leertaken docenten leerlingen vaker aanspreken en samen met de leerlingen het proces kort evalueren. Ook tijdens de eindevaluatie geven docenten aan dit onderdeel belangrijk en goed toepasbaar te vinden. Tijdens de onderwijspraktijk wordt samen met de leerling zowel gereflecteerd op het begrijpen en de uitvoering van de taak, als ook op de planning en de gekozen strategie van de leerling. Docenten zijn zich hierbij bewust van de meer coachende rol van lesgeven en begeleiden van de leerlingen. Docenten vullen minder snel vragen in bij leerlingen, zodra de leerling aangeeft dat een vraag onduidelijk is. Docenten zetten in op het zelf laten zoeken en nadenken over een antwoord door de leerlingen.

Docenten geven aan, als aanvulling op de handreiking en de bestaande situatie dat korte gesprekken met de leerlingen gericht moeten zijn op wat de leerling op dat moment nodig heeft. Dit betekent dat het in het gesprek in eerste instantie gaat om het vaststellen waaruit het probleem bestaat. De leerling spreekt hierbij uit waaruit het probleem bestaat en de docent herhaalt dit ter bevestiging van de leerling. Docenten geven aan dit belangrijk te vinden om zo aan te sluiten op het niveau van de leerling. Docenten bedenken vervolgens samen met de leerlingen wat strategieën zijn om tot een mogelijke oplossing te komen. Na enige tijd checkt de docent of de leerling tot een oplossing is gekomen. Docenten geven aan dat wanneer zij merken dat een probleem zich bij meerdere leerlingen op een zelfde manier voordoet, zij dit klassikaal bespreken. In de meeste gevallen vindt er dus een combinatie plaats van individuele begeleiding en groepsbegeleiding door de docent. Hierbij wordt het door de leerling formuleren van het probleem weggenomen uit de onderwijsleerpraktijk. Docenten geven ook aan soms te kiezen voor het voordoen van de uitvoering van de taak om de leerling op deze manier te helpen.

Binnen de leertaken is geen oplossingsstrategie opgenomen. In de eindevaluatie geven docenten aan dat bij het herschrijven van de taken dit zal worden meegenomen. Het is hierbij van belang dat er rekening wordt gehouden met het uitspreken van problemen waar de leerlingen tegenaan lopen en het samen bedenken van mogelijke oplossingsstrategieën. In de leertaak kan dan bijvoorbeeld worden opgenomen dat de leerlingen moeten opschrijven wat zij lastig vinden aan een taak. Dit is van belang omdat docenten aangeven dat het voor leerlingen vaak lastig is om te bepalen waar het probleem nu precies uit bestaat. Leerlingen zijn vaak geneigd om aan te geven dat alles lastig is en dat zij zelf eigenlijk niet weten wat zij er lastig aan vinden. Vervolgens kunnen de leerlingen worden gevraagd te brainstormen over mogelijke strategieën om met het probleem om te gaan. Door het formuleren van het probleem en mogelijke oplossingen krijgt de leerling meer zelfvertrouwen in het kunnen oplossen van problemen, dit heeft een positief effect op de motivatie om door te gaan. Zelfvertrouwen en motivatie blijken belangrijke factoren te zijn om te komen tot zelfsturing en zelfstandig werken. Docenten zijn zich bewust dat leerlingen steeds gemotiveerd moeten worden om zelf tot een oplossing te komen en dat de begeleiding bij een taak altijd dient af te nemen richting de eigen verantwoordelijkheid van de leerling.

Docenten geven aan dat voor de juiste begeleiding het van belang is te weten, wat het vertrekpunt is van de individuele leerling. Dit kan door de leerlingen te laten formuleren wat zij al van een onderwerp weten. Dit is nodig om te kunnen bepalen welke stap door de leerlingen genomen kan worden. De docent en de leerlingen onderling weten zo ook van elkaar waar zij staan. Dit is nodig voor het onderling afstemmen van hulp tussen docent en leerlingen en tussen leerlingen onderling.

4.2.5 Keuzes leren maken door de leerling

In de handreiking is aangegeven dat voor zelfsturing en zelfstandig werken van belang is dat leerlingen leren keuzes te maken. Het gaat naast het maken van keuzes voor onder andere leerdoelen, ook om het aanleren van keuzes maken op zichzelf. Hierbij gaat het binnen de werelden van beroep om keuzes die binnen de werelden zelf een rol spelen, de leerling zou zich dan af kunnen vragen aan welke doelen hij of zij de komende periode zou willen werken. Tegelijkertijd gaat het ook om keuzemomenten die meer direct gelinkt zijn aan de loopbaan van de leerling. Hierbij gaat het om de keuzes van de werelden zelf, welke uitstroomrichting is voor de leerling het meest wenselijk. Docenten geven in de eindevaluatie aan dat voor zelfstandigheid het van belang is om uiteindelijk een eigen keuze te kunnen maken. Binnen de handreiking is ervoor gekozen om de leerling te faciliteren tot het maken van eigen keuzes. Er is duidelijk voor gekozen om de leerling eigenaar te maken van dit proces. Om het keuzeproces binnen de werelden te ondersteunen is elke leerling gekoppeld aan een loopbaancoach, hiermee voert de leerling elke periode een loopbaangesprek. Hierbij helpt de coach de leerling zijn of haar overwegingen goed te doordenken. Centraal staat dat de leerling zijn eigen gedachten verwoord. De coach heeft hierbij een andere rol dan de docent, de mentor of de decaan van de school. De rol verschilt er vooral in dat de loopbaancoach de leerling door middel van vragen eigen keuzes laat maken waar het gaat om de werelden van beroep en vervolgonderwijs. De loopbaancoach bespreekt kwaliteiten, passie, waarden, toekomstbeelden en belemmeringen bij de leerlingen en koppelt deze aan mogelijkheden binnen en buiten de school. Van belang is dat de leerlingen een realistisch zelfbeeld, wereldbeeld en toekomstbeeld ontwikkelen.

Docenten onderschrijven het reflecteren met leerlingen, waarbij de docenten een ondersteunende rol hebben, als middel om te komen tot het leren van het maken van keuzes. Docenten zien het maken van keuzes door de leerling als het leren maken van keuzes in tegenstelling tot het eenmalig laten kiezen. Er wordt op school dan ook veel aandacht besteed aan de centrale rol van de loopbaancoach en de loopbaangesprekken, medewerkers worden hierin getraind.

De bedoeling is dat het keuzeproces van de leerling in hun loopbaandossier wordt bijgehouden. Hier wordt heel wisselend mee omgegaan. Dit deel is gekoppeld aan de mentorlessen, niet alle mentoren zijn even intensief bij het proces van loopbaanbegeleiding betrokken. Inmiddels is deze situatie wel aan het veranderen doordat steeds meer mentoren ook de rol van loopbaancoach hebben.

Er wordt vooraf geen selectie gemaakt met welke leerling er gesproken wordt. Met alle leerlingen worden periodiek gesprekken gevoerd over de studie en loopbaankeuzes.

Docenten beoordelen de gesprekken met de leerlingen als positief. De docenten ervaren de gesprekken als effectieve bijdrage aan de keuzes die de leerlingen moeten maken. De gesprekken richten zich hoofdzakelijk op de studievorderingen en minder over de eigen kwaliteiten en passies en waarden gekoppeld aan de toekomstbeelden. Ook moet er in de praktijk nog meer aandacht komen voor het keuzes maken als leeronderdeel in tegenstelling tot het komen van keuzes die noodzakelijk gemaakt dienen te worden. Hierbij geven de loopbaancoaches aan dat zij het gevoel hebben, naast de basiscursus een verdieping te missen waar het gaat om de meer praktische kant en het kennen van de opleidingsmogelijkheden. Hoewel dit haaks lijkt te staan op de faciliterende rol, missen de docenten juist de extra kennis om vanuit deze zekerheid te experimenteren met de nieuwe rol.

4.2.6 Reflectie door de leerlingen binnen de werelden

Binnen de handreiking is veel aandacht voor reflectie. Vanaf het begin van het ontwikkelen van de leertaken is uitgegaan van een duidelijk evaluatiemoment aan het einde van de leertaak. De leerlingen vullen een evaluatie in, deze wordt samen met de taak ingeleverd en door de docent met

de leerlingen besproken. Docenten onderschrijven de rol van reflectie binnen de onderwijspraktijk als voorwaarden voor zelfsturing en zelfstandig werken en leren. In de handreiking is reflectie opgenomen in verschillende vormen van feedback.

Docenten geven aan dat reflectie voorafgaat aan de keuze voor een leerdoel en de planning hiervan. Het komen tot leerdoelen en de planning van het geen de leerling moet of wil bereiken, moet binnen onderwijs gesprekken vorm krijgen. Bij de inrichting van de lessen van de werelden van beroep is hiermee rekening gehouden. De leerlingen werken drie uur in de week aan een specifieke leertaak. De eerste twee uur hiervan zijn bedoeld om de leertaak te maken, het derde uur is bedoeld om samen met de docent het werk te bespreken en op deze wijze te reflecteren over het eindresultaat. Er wordt hierbij nog geen vertaling gemaakt naar omvangrijkere leerlijnen en persoonlijke leerlijnen van de leerlingen. Sommige docenten maken van het derde uur gebruik om de leerlingen te laten doorwerken aan de taken die nog niet af zijn. De lessen waarbinnen wordt gereflecteerd ligt de focus op het bespreken van het eindresultaat dat de leerling heeft bereikt en worden onduidelijkheden van de taak besproken. Docenten omschrijven het belang van uniformiteit in de aanpak.

5 Differentiatie

Binnen de leertaken ligt het accent op zelfsturing en zelfstandig werken door de leerlingen. Er zijn leerlingen die hier moeite mee hebben. Uit gesprekken met docenten blijkt dat docenten (willekeurig) aangeven verschillen te zien op het gebied van:

- 1) Problemen bij het starten van nieuwe taken
- 2) Problemen bij het doorwerken aan de taak
- 3) Traag werktempo
- 4) Problemen bij samenwerken tussen leerlingen
- 5) Motivatie

Bij het werken aan de taken wordt door de beroepsdocenten op verschillende manier gedifferentieerd. Er zijn op het Hoofdvaart College hiervoor geen duidelijke uitgangspunten geformuleerd, in samenhang met de verschillen die door de docenten worden ervaren. Bij het werken aan de taken kan een onderscheid worden gemaakt in verschillen tussen leerlingen op cognitief gebied (kennisverwerving en verwerking), sociale vaardigheden die nodig zijn bij het werken aan de leertaken, planningsvaardigheden en metacognitieve vaardigheden.

Het Hoofdvaart College wil in de komende jaren differentiëren verder bevorderen. De school ziet bij de leerlingen en opvoeders een grote behoefte aan maatwerkonderwijs. Veel leerlingen hebben onderwijsuitdagingen waar het gaat om taal, of rekenproblemen en leerlingen die extra ondersteuning nodig hebben in de vorm van een duidelijke structuur. Tegelijkertijd liggen er voor deze leerlingen kansen zich verder opwaarts binnen het onderwijs te ontwikkelen en een hoger schoolniveau te behalen dan het advies van de basisschool. Binnen de school wordt daarom nagedacht hoe het onderwijs meer kan worden afgestemd op de individuele leerling en zijn of haar leerbehoefte. Binnen de school wordt nagedacht hoe het onderwijs georganiseerd kan worden rond meer maatwerk. Hierbij wordt gedacht aan kleinere kernteams van docenten die gezamenlijk een groep leerlingen begeleiden. Door te werken in kleine teams kan het onderwijs meer rond de leerling worden vormgegeven, waarbij bijvoorbeeld meer ondersteuning op het gebied van rekenonderwijs kan worden gegeven, terwijl een andere leerling meer ondersteuning krijgt bij het verwerven van taalvaardigheden. Tegelijkertijd kunnen op deze manier knelpunten sneller en effectiever worden aangepakt. Hierbij wordt ook gekeken op welke manier leerlingen eigen ontwikkeldoelen kunnen stellen en het onderwijs zo is vormgegeven dat leerlingen hier aan kunnen werken.

In de aanbevelingen gaan we in op wat differentiëren in relatie tot het ontwikkelen van zelfsturing en zelfstandig werken op het Hoofdvaart College inhoudt.

6 Samenvatting en conclusie

Binnen het onderzoek heeft de focus gelegen op het bevorderen van zelfsturing en zelfstandig werken van de leerlingen op het Hoofdvaart College. Om de zelfsturing en de zelfstandigheid te vergroten zijn er voor de docenten indicatoren rond zelfsturing en zelfstandig werken en een handreiking ontwikkeld. De indicatoren en handreiking hebben de docenten toegepast op het (her)ontwikkelen van leertaken voor de leerlingen. Binnen het onderzoek hebben wij gekeken of docenten de handreiking als werkbaar hebben ervaren en of docenten het idee hebben dat de handreiking bijdraagt/kan bijdragen aan zelfsturing en zelfstandig werken.

Gedurende het onderzoek ontstond ook de behoefte iets te zeggen over het omgaan met vernieuwingen op het Hoofdvaart College op zichzelf. Dit is verwerkt in par. 6.4.

6.1 Ontwikkelen inductoren en handreiking leertaken, Cyclus 1.

Binnen cyclus 1 is gewerkt aan het ontwikkelen van een lijst met indicatoren rond zelfsturing en zelfstandig werken. Deze lijst met indicatoren is opgesteld en uitgewerkt aan de hand van interviews met docenten. Op basis van de indicatoren is vervolgens een handreiking ontwikkeld voor het ontwikkelen en herschrijven van leertaken. Bij dit deel van het onderzoek hebben drie onderzoeksvragen centraal gestaan: in welke mate dragen docenten al bij aan het ontwikkelen van zelfsturing en zelfstandigheid volgens de leerlingen, in welke mate dragen bestaande leertaken hier aan bij, wat zijn de belangrijke onderdelen die in de handreiking voor docenten moet komen? Hoe ziet een handreiking voor docenten (beroepsgericht) er concreet uit?. Als uitgangspunt zijn er samen met docent indicatoren opgesteld die bijdragen aan de ontwikkeling van zelfsturing en zelfstandig werken. Vanuit deze indicatoren is naar bestaande lespraktijk gekeken en de gewenste situatie bepaald.

De indicatoren zijn opgesteld aan de hand van verschillende interviewrondes. Uit de interviews met docenten kwam naar voren dat er een sterk onderscheid wordt gemaakt tussen zelfsturing en zelfstandig werken. Zelfsturing is sterk gekoppeld aan het stellen van doelen in relatie met de leerling. Zelfsturing bestaat uit het stellen en bereiken van gestelde doelen en de mate waarin de leerling in staat is hierover te reflecteren. Zelfstandig werken gaat hierbij meer om vaardigheden als plannen en samenwerken. Docenten geven aan dat leerlingen in verschillende mate in staat zijn tot zelfsturing en zelfstandig werken. Geen enkele docent geeft aan dat leerlingen in het geheel niet in staat zijn tot zelfsturing of zelfstandig werken. Als belangrijk element van zelfsturing en zelfstandig werken geven docenten aan dat er gebruik dient te worden gemaakt van feedback. Hierbij dient er zowel op het product, als het proces en de persoon feedback te worden gegeven. Hierbij hoort ook het reflecteren door de leerling zelf. Voor zelfsturing is het tevens van belang dat leerlingen doelen kunnen afstemmen op het eigen vermogen en de eigen motivatie en voorkeuren. Het is daarom van belang dat leerlingen inzicht krijgen in de eigen sterke kanten en ontwikkelpunten. Binnen economie en ondernemen zitten binnen de leertaken al onderdelen waarmee de leerlingen eigen competenties kunnen achterhalen. Uit de interviews met docenten komt een eenduidig beeld van zelfsturing en zelfstandig werken naar voren, er is in de antwoorden van de docenten veel overlap. Wel geeft de ene docent aan meer de praktische aspecten te benadrukken, zoals het leren plannen en benadrukken andere docenten hiernaast ook het aspect van nadenken over het eigen leren door de leerling in de vorm van reflectie. Docenten binnen het onderzoek zijn te verdelen over docenten die zelfsturing meer zien als doel van de leertaken, zelfsturing dient hierbij te worden ontwikkeld, andere benaderen zelfsturing en zelfstandig werken meer als middel om te komen tot onder andere het verhogen van de motivatie van de leerlingen. Een extra effect vanuit het opstellen van de indicatoren

en de handreiking is dat docenten met elkaar het gesprek rond zelfsturing en zelfstandig werken zijn aangegaan, docenten geven aan dat hierdoor de begrippen hierdoor meer zijn gaan leven.

Op basis van een eerste versie van de indicatoren en de handreiking is gekeken naar bestaande leertaken. Hierbij komt naar voren dat bestaande leertaken sterk gestructureerd zijn op basis van eindtermen die bij de profielen horen en meer gericht zijn op zelfstandig werken dan op zelfsturing door de leerlingen. Er wordt nog sterk vastgehouden aan bestaande methodes, hoewel deze voor de leertaken zijn herschreven. Wat betreft zelfstandig werken is er duidelijk sprake van doelen, uitvoeren, controleren en evalueren. Leerlingen kiezen geen eigen doelen, zelfsturing en zelfstandig werken wordt niet binnen de leertaken als doel op zichzelf geformuleerd en aangeleerd.

Leerlingen geven binnen cyclus 1 aan zelfsturing en zelfstandig werken vooral op te vatten in de vrij letterlijke zin van het woord: een taak uitvoeren zonder of met beperkte hulp van de docent. Het zou goed zijn om zelfsturing en zelfstandig werken meer als leerdoel op zichzelf met de leerlingen te bespreken.

6.2 Werkbaarheid van de handreiking volgens de docenten, cyclus 2

In cyclus 2 is onderzoek gedaan naar in welke mate de docenten de handreiking als werkbaar ervaren en of zij de indruk hebben dat de handreiking in de praktijk bijdraagt aan het ontwikkelen van zelfsturing en zelfstandigheid van de leerlingen (hoofdvraag). Tijdens cyclus 2 hebben docenten gewerkt met de indicatoren en de handreiking, op basis van deze instrumenten is opnieuw gekeken naar bestaande leertaken en zijn nieuwe leertaken geschreven. Er bleek in de praktijk een groot verschil in de mate waarin docenten met de handreiking hebben gewerkt. Voor dit onderzoek is vooral door richting economie en ondernemen gebruik gemaakt van de indicatoren en de handreiking. Hieruit mag niet de conclusie worden getrokken dat deze richting leerlingen ook het meeste stimuleert om te komen tot zelfsturing en zelfstandig werken. Dit zou onrecht doen aan de ontwikkelingen binnen de andere programma's. In cyclus twee zijn zowel lessen geobserveerd als gesprekken met docenten gevoerd. De eindevaluatie heeft plaats gevonden met 8 beroepsgerichte docenten van verschillende richtingen. De bevindingen en conclusies op basis van cyclus 2 zijn vooral bedoeld als eerste indruk van het werken met de indicatoren en de handreiking voor het ontwikkelen van de leertaken. Door de korte onderzoeksperiode en het hierdoor beperkt volgen van de docenten die hiermee hebben gewerkt, is het lastig hieruit harde conclusies te trekken. De bevindingen zijn vooral bedoeld om hier in een later stadium binnen de school verder mee aan de slag te gaan.

6.2.1 Wat is de werkbaarheid van de indicatoren en de handreiking volgens docenten?

Voor de eindevaluatie met de docenten is bij enkele lessen meegekeken. Hierbij is gelet op het gebruik van elementen uit lijst van indicatoren en de handreiking. In de eindevaluatie is daarnaast door 8 beroepsdocenten teruggekeken op het werken binnen de werelden van beroep met de indicatoren en de handreiking. Omdat de indicatoren ook met de docenten samen zijn ontwikkeld, is het moeilijk een onderscheid te maken tussen het handelen van de docent voor en na de indicatoren en de handreiking. Wel hebben we op basis van de observatie kunnen aangeven dat docenten die een sterke mening hebben, hoe er gehandeld dient te worden, dit in de praktijk ook zo doen. Er is met andere woorden een sterke overlap tussen overtuigingen en handelen bij de docenten. Docenten geven aan niet expliciet elementen uit de handreiking te gebruiken in de lessen. Wel zijn zij zich door het onderzoek meer bewust geworden van zelfsturing en zelfstandig werken als 'andere doelen'. De docenten geven aan de gemeenschappelijke kaders waardevol te vinden om te komen tot een voor de leerlingen krachtige leeromgeving. Docenten missen in de praktijk nog veel ruimte in de zin van tijd om te komen tot het aanpassen van de leertaken. De nadruk bij de docenten ligt nu nog te veel op het afronden van het totale programma en het uitschrijven van alle leertaken. De

docenten geven aan dat de aangeboden indicatoren en de handreiking beter passen bij de komende fase waarin de leertaken opnieuw zullen worden bekeken, dit zal gebeuren aan het eind van schooljaar 2017 – 2018 en begin schooljaar 2018 – 2019.

Met betrekking tot de werkbaarheid geven docenten aan dat zij de indicatoren en de handreiking als te algemeen ervaren. Er is bij de beroepsdocenten behoefte aan een meer concrete vertaling van de richtlijnen naar de praktijk. Ook is er behoefte aan meer specifiekere invulling van de indicatoren en de handreiking en aan bijpassende voorbeelden die vertaald kunnen worden naar de eigen lessituatie.

De werkbaarheid van de aangeboden instrumenten is binnen het onderzoek ook lastig te meten geweest, omdat de indicatoren en de handreiking een te vrijblijvend karakter hadden om er iets mee te doen. Hierdoor zijn er door de docenten in de praktijk ook te snel de indicatoren en de handreiking op de achtergrond terecht gekomen.

6.2.2 Helpt de handleiding bij het bevorderen van zelfsturing en zelfstandig werken?

Bij de eindevaluatie is docenten gevraagd of zij de indruk hebben of de indicatoren en de handreiking hebben bijgedragen of zullen gaan bijdragen aan het ontwikkelen van zelfsturing en zelfstandig werken van de leerlingen. De conclusies die we op basis van de eindevaluatie kunnen stellen, geven we aan de hand van de 5 elementen die binnen de handreiking centraal staan: doelen, samenwerken, begeleiding, keuzes en reflectie.

Doelen: docenten geven aan dat het zelf kunnen stellen van doelen door de leerlingen van belang is bij het bereiken van zelfsturing en zelfstandig werken. Docenten geven aan dit lastig te vinden, omdat zij het gevoel hebben dat er binnen het programma hiervoor weinig ruimte is. Docenten hebben het idee dat dit spanning geeft met de te bereiken eindtermen. Docenten geven aan hier wel meer mee te willen doen. Het is dan wel van belang dat de leerling ook de mogelijkheid heeft om het eigen vermogen, de eigen motivatie en de eigen voorkeuren te onderzoeken.

Samenwerken: docenten geven aan dat leerlingen die in groepjes samenwerken met meer zelfvertrouwen aan leertaken werken. Leerlingen die meer zelfvertrouwen hebben durven meer te ontdekken van de wereld om zich heen. Het onderzoeken van de eigen wereld en het experimenteren met leren is van belang om stappen te zetten richting meer zelfstandigheid en meer zelfsturing en hier zelfverantwoording voor nemen. Hierbij is het wel van belang dat er veel aandacht is voor de wijze waarop de groepjes worden samengesteld. De leerlingen gebruiken de groepjes vooral als klankbord.

Begeleiding: docenten onderschrijven het belang voor zelfsturing en zelfstandig werken om leerlingen problemen op een gestructureerde manier te laten verwoorden en vervolgens de leerling zelf hierover te laten reflecteren. Leerlingen voelen zich op deze manier eigenaar van het probleem en worden uitgedaagd zelf op zoek te gaan naar oplossingen. Hierbij is het van belang dat de leerlingen voor zichzelf eerst helder maken wat het probleem is, en nadenken over doelen hierbij, ofwel wat wil ik bij dit probleem vooral te weten komen, oplossen of overwinnen. Docenten geven aan dat deze houding ook van belang is binnen huidige beroepen en zien dit als een belangrijke beroepshouding die past bij de 21ste eeuw. Docenten geven aan er toch soms voor te kiezen leerlingen even snel op weg te helpen, dit heeft vooral te maken met praktische aspecten van tijd en het feit dat docenten het gevoel hebben dat leerlingen niet te veel achter kunnen gaan lopen.

Keuzes: docenten geven aan dat het voor het ontwikkelen van zelfsturing en zelfstandig werken van belang is dat de leerling leren keuzes te maken die horen bij hun persoonlijke kennis, vaardigheden,

motivatie en voorkeuren. Leerlingen hebben hierbij begeleiding nodig om te kunnen komen tot gepersonaliseerde doelen. Op dit moment zien we in de praktijk dit eigenlijk alleen terug bij het element van de loopbaanbegeleiding van de leerlingen. Alle leerlingen zijn gekoppeld aan een loopbaancoach, hiermee reflecteert de leerlingen vanuit zicht op de eigen vaardigheden, motivatie en passie op huidige en toekomstige keuzes.

Reflectie: docenten onderschrijven het belang reflecteren. Hierdoor ontwikkelen de leerlingen inzicht, maar ontwikkelen ook zelfvertrouwen om toekomstige taken zelfstandig aan te pakken. Verder is het van belang in het bijstellen van eigen doelen en het ontdekken van eigen verbeterpunten. Docenten geven aan dat hier in de praktijk meer meegedaan kan worden. Er liggen vooral kansen tijdens het werken aan de leertaken. Ook in de terugkoppeling tussen de ene leertaak en de aanpak van een nieuwe leertaak.

We kunnen stellen dat de docenten de aangegeven 5 elementen van belang achten in het bereiken van meer zelfsturing en zelfstandig werken door de leerlingen. In de praktijk worden deze elementen minder toegepast. Dit heeft voor een belangrijk deel te maken met praktische bezwaren. Verder missen docenten een concrete uitwerking van de indicatoren en de handreiking voor de eigen lessituatie.

6.3 Vernieuwingen op het Hoofdvaart College

Hoewel docenten aangeven dat het vergroten van zelfsturing van belang is voor de toekomst van de leerlingen, wordt over het algemeen nog vooral op een traditionele manier lesgegeven. Kenmerkend voor de school is dat veel vernieuwingen tegelijk worden geïntroduceerd; het is voor de school lastig om hierin duidelijke prioriteiten te stellen en daardoor om vernieuwingen ook werkelijk uit en door te voeren. Doordat de medewerkers het gevoel hebben dat alle vernieuwingen binnen de school van belang zijn, wordt tevens ervaren dat voor elke vernieuwing ook te weinig tijd is. De school is niet een echte vernieuwingsschool; vernieuwingen vinden plaats binnen een bedding van meer traditioneel onderwijs. Vernieuwingen komen hierdoor moeilijk door de traditionele routines heen en worden vaak niet goed geïmplementeerd.

6.4 Aanbevelingen

Op basis van het onderzoek willen we hier enkele aanbevelingen geven voor de toekomst. Er wordt hierbij een onderscheid gemaakt tussen aanbevelingen die aansluiten bij de 5 elementen uit de handreiking: doelen, samenwerken, begeleiden, keuzes en reflectie. En aanbevelingen die passen bij de school als context van de vernieuwing tot meer zelfsturing en zelfstandig werken.

6.4.1 Aanbevelingen die aansluiten bij de directe lessituatie

We beschrijven hier de aanbevelingen die horen bij de vijf elementen van de handreiking, dit deel heeft direct invloed op de ontwikkeling van de leertaken en de directe lessituatie.

In de eerste plaats willen we aangeven dat de ontwikkelde indicatoren en handreiking een eerste aanzet vormen, het blijft voor de toekomst van belang de instrumenten verder te ontwikkelen samen met het veld dat hierbij betrokken is.

Doelen: er moet nagedacht worden over een vorm waarbij de leerlingen zelf doelen kunnen kiezen / stellen. Dit kan ter aanvulling op de bestaande doelen zijn, of een vorm waarbij leerlingen kiezen uit verschillende doelen of ter vervanging van bestaande leerdoelen. Het keuzeprocess hiertoe dient begeleid te worden. Een hoge motivatie bij de leerlingen draagt bij om zelfstandig met een leertaak aan de slag te gaan. Leerlingen die een hogere motivatie hebben zijn vaker geneigd zelf op zoek te

gaan naar antwoorden en zijn meer betrokken bij hun eigen leerproces in de zin van nadenken over doelen en hoe deze te bereiken.

Op basis van de literatuur over zelfsturing en zelfstandig werken vormt dit een belangrijk ontwikkelpunt.

Samenwerken: er dienen richtlijnen te worden ontwikkeld om te komen tot een wijze van samenstellen van groepjes die een zichtbare bijdrage leveren aan zelfsturing en zelfstandig werken. Bij de reflectie dient er aandacht te zijn voor het samenstellen van de groepen en de samenwerking binnen bestaande groepen.

Begeleiding: de begeleiding dient er binnen de leertaken op gericht te zijn om leerlingen zelf problemen te laten verhelderen en te komen tot reflectie op mogelijke oplossingen. Hierbij heeft de docent vooral de rol van het faciliteren van dit proces.

Keuzes: verschillende keuzeprocessen binnen de school meer uniform inzetten, het gaat hierbij niet alleen om de loopbaankeuzes, maar ook de doelen die gekoppeld zijn aan de lesinhoud en de keuzes die de leerling maakt op de aanpak van uitdagingen en de samenwerking met andere leerlingen. Een geschikte vorm is de praktijk van de huidige loopbaangesprekken.

Reflectie: wordt nog meer en verder ingezet, hierbij is vooral aandacht voor reflectie tijdens het werken aan leertaken en op verschillende niveaus. Het is van belang om een feedbackinstrument te ontwikkelen.

Differentiëren: met betrekking tot differentiëren, is het van belang dat er samen met de docenten wordt nagedacht over het ondersteunen binnen de lespraktijk van leerlingen die moeite hebben met zelfsturing en zelfstandig werken. Binnen het onderzoek viel op dat docenten, vooral differentiëren op de traditionele manier, terwijl de andere doelen, ook andere vaardigheden en omgaan met kennisvergarig vergen van de leerlingen.

6.4.2 Aanbevelingen die aansluiten bij de school als context van de onderwijsvernieuwing

Uit de eidevaluatie kwam naar voren dat de docenten het gevoel hebben betrokken te zijn bij veel vernieuwingen. Hierbij geven de docenten aan het gevoel te hebben dat alle vernieuwingen even belangrijk zijn en hiermee ook niet goed weten welke vernieuwingen prioriteit dienen te krijgen. Hierbij hebben docenten ook soms het gevoel dat vernieuwingen waaraan zij werken ook niet altijd proportioneel de waardering krijgen die er qua energie in wordt gestopt. Dit leidt er toe dat docenten gezien de beperkte tijd ook maar deels bij alle vernieuwingen volledig betrokken kunnen zijn. Voor het uitvoeren van vernieuwingen is het van belang dat docenten hierbij niet overvraagd worden. Uit het veld komt dan ook het verzoek aan de schoolleiding om duidelijke prioriteiten te stellen, en de eisen die hieruit voortkomen goed te faciliteren. Ook hebben docenten het gevoel dat vernieuwingen en resultaten hiervan op langer termijn weer uit het zicht verdwijnen, de schoolleiding dient helder te communiceren waar bepaalde ingeslagen wegen weer worden gewijzigd, docenten voelen zich hierbij niet altijd betrokken. Het is van belang alle betrokken ook werkelijk bij de vernieuwingen te betrekken, dit geldt ook voor de leerlingen als onderdeel van de vernieuwing.

7 Bijlagen

Bijlage 7.1 Interview leidraad leerlingen

Zelfsturing en zelfstandig werken

A Zelfstandigheid

1. Geef een omschrijving wat volgens jou zelfstandig werken inhoud?
2. Geef aan op welke momenten binnen de leertaken volgens jou spraken is van zelfstandig werken?
3. Op welke manier helpt de docent je bij het oplossen van problemen?
4. Op welke momenten binnen de leertaken ervaar je dat je zelf keuzes kunt maken?
5. Op welke manier ervaar je dat je zelf verantwoordelijk bent voor de planning van de weektaken?
6. Op welke manier maak je keuzes wanneer je welk onderdeel van de weektaken maakt?
7. Op welke manier los je achterstanden op bij het maken van de weektaken.
8. Op welke manier ervaar je keuzevrijheid in het aanpakken van leertaken.

A Samenwerken

1. Op welke manier wordt bepaald wie met wie gaat samenwerken bij een leertaak?
2. Hoe wordt de taken verdeeld bij samenwerking aan een opdracht?
3. Op welke manier wordt ervoor gezorgd dat iedereen zich aan de planning van de opdrachten houdt?
4. Op welke manier kan achteraf worden bepaald wat de bijdrage aan de opdracht is geweest van elke leerling?
5. Tijdens het samenwerken gaan er dingen goed en zijn er dingen die je de volgende keer anders zou doen, op welke manier bespreek je dit met je groepje?
6. Als je achteraf van de docent een beoordeling krijgt in welke mate bespreek je het resultaat dan met je groepje?

B Vakinhoud

1. Neem een leertaak in gedachten, waar je pas geleden aan gewerkt hebt. Wat maakte deze leertaak aantrekkelijk om aan te werken?
2. Op welke manier helpen de leertaken jou een goed beeld te vormen van beroepen en opleidingen die met de wereld van beroep te maken hebben?
3. Hoe wordt bepaald welke doelen er bij een leertaak horen?
4. Hoe wordt bepaald welke stappen nodig zijn om tot het juiste resultaat op een leertaak te komen?
5. Hoe wordt bepaald of een leertaak succesvol is afgerond?
6. Op welke manier wordt je geholpen bij het bepalen van de stappen die nodig zijn om een leertaak af te ronden?
7. Op welke manier wordt je geholpen als een onderdeel van de leertaak voor jou onduidelijk is?

B Zelfvertrouwen en reflectie

1. Op welke manier kun je binnen leertaken ook zelf doelen die je wilt bereiken aangeven?
2. Als je een leertaak af hebt wat is hoe weet je dan wat je verder kunt gaan doen?
3. Als je samenwerkt met andere leerlingen heb je dan het idee dat jou bijdrage er toe doet? Geef aan wanneer wel en wanneer niet.
4. Als een medeleerling kritiek op je werk hebt hoe ga je hier dan meestal mee om?
5. Wanneer een leertaak niet lukt zoals je had verwacht, wat kun je dan volgens jou het beste doen als groep?
6. Hoe bepaal je als groep bij een leertaak hoe de taken van de opdracht het beste kunnen worden verdeeld.
7. Welke stappen ga je ondernemen als je merkt dat iemand waarmee je samenwerkt niet of nauwelijks iets doet.
8. Hoe goed ben je in het bijsturen van je eigen gedrag als een opdracht niet gaat zoals je had verwacht, geef hiervan een voorbeeld.
9. Wanneer tijdens of na een leertaak ga je na wat er goed ging en wat er beter kan.
10. Zijn er momenten binnen de weektaken die aangeven wanneer je als groep moet na denken over de voortgang en de aanpak? Zo ja wanneer?
11. Geef aan waarom je wel of niet de reflectie momenten zinvol vindt en waarom.
12. Als je een leertaak af hebt waar ben je dan het meeste trots op?

Tips

Geef drie tips aan de makers van de leertaken om de zelfstandigheid van de leerlingen te verhogen door het aanpassen van de leertaken.

1. ...
2. ...
3. ...

Bijlage 7.2 Interview leidraad docenten

ZELFSTURING

1. Wat verstaat u onder zelfsturing?
2. Waar zit zelfsturing volgens u in het programma, waar kan het worden waargenomen?
3. Op welke moment worden leerlingen bij de keuzes van het leerproces betrokken waar het gaat om:
 - a. Leerdoelen
 - b. Leerstrategieën
 - c. Reflectie
4. Waarom is zelfsturing belangrijk?
(Welke opbrengsten verwacht u voor de leerlingen?)
5. In hoeverre kun je zelfsturing realiseren? (grenzen), wanneer je rekening houdt met 'traditionele' leerdoelen, en mogelijkheden van de leerlingen.
- Welke problemen/ beperkingen liggen er bij Leerlingen, bij docenten?
6. Wat is er in het onderwijs nodig om zelfsturing te realiseren?
7. Welk docentgedrag hoort er volgens jou bij het ondersteunen van zelfsturing?
8. Wanneer ondersteunt volgens jou het lesmateriaal het beste zelfsturing?
9. Op welke manier wordt er samen met de leerling aandacht besteed aan reflectie?
10. Wat is volgens u de beste strategie om zelfsturing binnen de school als doel te realiseren bij docenten en leerlingen?

Bijlage 7.3 Docenten handreiking leertaken

Richtlijnen voor het schrijven en verbeteren van de leertaken

De richtlijnen zijn geschreven om zelfsturing en zelfstandig leren binnen de leertaken te bevorderen. Dit naast de gegeven ondernemingsvaardigheden die binnen de leertaken centraal staan. Hierbij wordt gekeken naar:

- Doelen
- Planning
- Samenwerking
- Oplossen van problemen
- Reflectie

Doelen

Voor het ontwikkelen van zelfsturing en zelfstandigheid van de leerlingen is het van belang de doelen van de leertaak voor de leerlingen zo te formuleren dat leerlingen keuzes hierin kunnen maken.

Optie 1. Hierbij kan het gaan om doelen binnen doelen te kunnen stellen. Hierbij wordt wel het thema aangegeven (bijvoorbeeld het ontwikkelen van een product tot verkoop), maar dat leerlingen hierin eigen keuzes kunnen maken. Bijvoorbeeld welk product wil de leerling in de markt zetten, ontwikkelen enz.?

Optie 2. Het kan hierbij tevens gaan om meerdere doelen waarbij de leerlingen keuzes maakt uit een verschillende (sets) met doelen. De leerling bepaalt dan voor zichzelf aan welke doelen de leerling wil gaan werken. Leerlingen kiezen dan bijvoorbeeld of zij willen werken aan een meer onderzoekende houding en vaardigheden of meer aandacht willen richten op samenwerking. De competenties kunnen ook betrekking hebben op meer inhoudelijks aspecten zoals rekenvaardigheden of taalvaardigheden.

Optie 3. De leerling(en) bepaald de wijze waarom het behalen van de leerdoelen wordt bewezen. De leerlingen worden hierbij betrokken. Hierbij staat de vraag centraal op welke wijze de leerling kan laten zien een ontwikkeling te hebben gemaakt op het gebied van een specifieke competentie. De leerling verzameld bijvoorbeeld bewijsmateriaal en beoordeeld wat wel en wat als bewijs kan dienen.

Belangrijk is het koppelen van doelen aan gesprekken met de leerling rond onder andere leervoorkeuren, samenwerking en persoonlijke ontwikkelaspecten. De gesprekken zijn van belang om van innerlijke motivatie te komen tot geverbaliseerde bestaande en ervaren doelen. Hierbij dienen docenten de rol te hebben van toehoorder en spreker voor de leerlingen, wat de leerling zicht als het ware voor de leerling zelf te verwoorden.

Planning

Leerlingen zijn betrokken bij het maken van de planning. Hierbij denken leerlingen zelf na over wat er nodig is om de gekozen of gestelde leerdoelen te bereiken. De leerlingen maken een realistische planning van de benodigde tijd en inspanning van activiteiten. Van belang is dat de tijdsduur die nodig is voor het bereiken van doelen van de leertaken meer is dan een afgebakende les. Hierbij dient bij het stellen van de doelen al rekening mee te worden gehouden.

Samenwerking

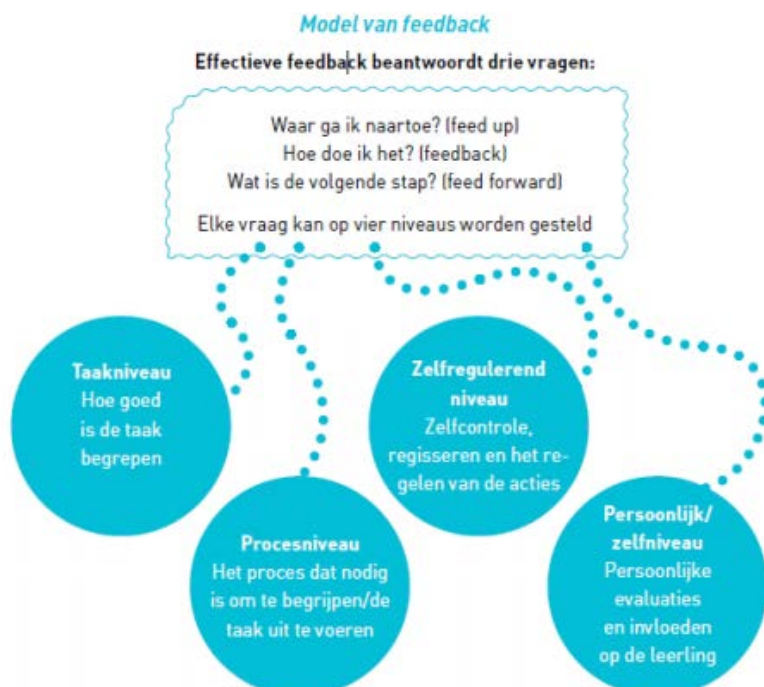
Bij samenwerking is aandacht voor aanvullende kwaliteiten van leerlingen onderling. Samenwerking kan hierbij zowel gestructureerd plaatsvinden aangestuurd door de docent. Docenten kan dan leerlingen laten samenwerken op basis van relevante verschillen. De ene leerling is bijvoorbeeld heel goed in plannen, de andere leerling heeft altijd heel veel spontane ideeën. Samenwerking kan ook door de leerlingen zelf worden georganiseerd, in dit geval is het meest ideaal dat de leerlingen hierbij samenwerking kan zoeken met leerlingen die andere leervoorkeuren heeft, en of andere competenties. Dat laatste verdient de voorkeur: leerlingen bespreken hierbij de activiteiten die nodig zijn voor het behalen van een geven leerdoel en verdelen dit op basis van de onderlinge kwaliteiten van de leerlingen onderling. Hierbij kunnen de leerlingen gebruik maken van de resultaten op basis van de leerstijlen test van Kolb (afname 1ste periode voorafgaande aan het werken met de leertaken).

Oplossen van problemen

Didactisch uitgangspunt bij het benaderen van de leerlingen moet zijn dat de leerlingen gestimuleerd worden zelf oplossingen te bedenken bij gegeven problemen waar ze mee te maken krijgen. Hierbij gaat het ook om uitdagingen op het gebied van het stellen van doelen, het bepalen van de planning en de uitvoering hiervan, het verloop van de samenwerking en het afleggen van verantwoordelijkheid over proces en product.

Reflectie

Voor het effectief gebruik van reflectie is het van belang dat de reflectie niet alleen aan het eind plaatsvindt en niet uitsluitend gericht is op resultaat. We gebruiken bij de reflectie het volgende model:

Bijlage 7.4 Vragenlijst toepassen handreiking docenten

10 oktober 2017

Zelfsturing

1. Wat kan worden verstaan onder zelfsturing binnen de leertaken op dit moment?
2. Op welke manier dient het instructiedeel van de les worden aangepast aan het ontwikkelen van zelfsturend leren?

Herschrijven van de leertaken

1. Noem knelpunten die zich voordoen bij het schrijven en herschrijven van de leertaken, waar het gaat om de zelfsturing van leerlingen.
2. Hoe verloopt het evaluatieproces van de leertaken?
3. Waarvan wordt uitgegaan bij het schrijven van de leertaken (aan richtlijnen)?
4. Wat is de wenselijkheid en wat is de werkbaarheid van algemene richtlijnen voor het schrijven van leertaken (docenten handreiking)?
5. Wat zou absoluut in de richtlijnen / docentenhandreiking moeten worden opgenomen?

Doelstellingen en keuzes

1. Op welke manier wordt de leerling betrokken bij het bepalen van de leerdoelen / op welke manier zou dit mogelijk zijn binnen de leertaken?
2. Welke uitgangspunten zouden hierover in de handleiding kunnen worden opgenomen?
3. Op welke manier binnen leertaken zouden leerlingen kunnen komen tot het zelf kiezen van (aanvullende) leerdoelen binnen de leertaken?

Samenwerken leerlingen

1. Waar wordt opgelet bij het samenstellen van groepjes leerlingen bij samenwerkingsopdrachten, zijn er richtlijnen, worden deze toegepast?

Begeleiding (handelen van de docent)

1. Op welke manier wordt binnen de leertaken het zelf oplossend vermogen van de leerlingen gestimuleerd?
2. Op welke manier zou dit binnen de leertaken kunnen worden verwerkt?

Keuze mogelijkheden

1. Op welke manier wordt de leerling nu (mede)verantwoordelijk gemaakt voor het leerproces in:
 - a. planning,
 - b. Lesmateriaal binnen de leertaken

Reflectie

1. Welke vormen van reflectie passen het beste bij een zelfsturende leeromgeving. (vooraf, tijdens en na-afloop / persoon, proces, product)?
2. Op welke manier zouden deze binnen de leertaken een plek moeten krijgen?
3. Op welke manier wordt er op dit moment gereflecteerd. Is dit alleen aan de hand van het eindproduct?

Differentiëren

1. Op welke manier wordt recht gedaan aan onderlinge verschillen tussen leerlingen binnen de leertaken? (differentiëren op basis van sterkere leerlingen en leerlingen die moeite hebben met het werken met leertaken die duidelijk zelfsturing vragen).
2. Op welke manier wordt op dit moment de verschillen tussen leerling gemeten?

Bijlage 7.5 Onderzoek zelfsturing en zelfstandig leren - indicatoren

Hoofdvaart College

2017

	Onderwerp	Begrip	Indicatoren / zichtbaar leerjaar 1 / 2
1	Zelfsturing	<i>De leerling is in staat eigen leerdoelen te formuleren en bij te sturen indien nodig. De leerling kiest de leerstrategie waarvan hij of zij denkt hiermee het leerdoel en leerbehoefte te bereiken. De leerling is hierbij in staat hierover na te denken (reflectie) op verschillende niveaus (vooraf, tijdens en aan het einde van het leerproces gericht op proces en op het resultaat.). De leerling heeft een actieve en onderzoekende houding.</i>	<p>De leerling maakt een keuze uit gegeven leerdoelen.</p> <p>De leerling maakt een keuze uit leerstrategieën.</p> <p>De leerling kan aangeven waarom hij of zij keuzes in doelen en leerstrategieën heeft gekozen.</p>
2	Zelfstandig leren	<i>Onder zelfstandig leren wordt verstaan het plannen van leeractiviteiten en de uitvoering hiervan. Docent treedt begeleidend of coachend op. De leerling werkt individueel of samen met klasgenoten aan het bereiken van de leerdoelen. In tegenstelling tot zelfsturing wordt in dit geval minder verstaan het reflecteren over de eigen leertaak. De leerling stuurt het eigen leren bij in samenhang met de gestelde leerdoelen.</i>	<p>De leerling maakt een planning van de leeractiviteit.</p> <p>De leerling gaat actief op onderzoek uit om tot antwoorden te komen.</p> <p>De leerling kan zelf meten en aangeven of doelen wel of niet zijn behaald.</p>
3	Verantwoordelijkheid	<i>De verantwoordelijkheid in het leren loopt van geleid naar begeleid leren. Van 'oefenen en ontdekken' naar verantwoordelijk zijn voor het eigen leerproces. Er is een samenhang tussen het verschuiven van de verantwoordelijkheid en het ondersteunen van de leerling in het maken van keuzes en ontdekken van de eigen leerbehoeftes en passende leerstrategieën.</i>	<p>De leerlingen (worden geholpen bij het) kiezen van de eigen leerdoelen.</p> <p>De leerlingen (worden geholpen bij het) kiezen van de eigen leerstrategieën.</p> <p>De leerling maakt zelf een planning en bewaakt de voortgang hiervan.</p>
4	Bedreigingen en gevaren	<i>Zelfsturing wordt zonder coaching van leerlingen en docenten ingevoerd. Er is niet nagedacht over de invoering van</i>	De leerling heeft geen overzicht in de stappen die nodig zijn om een leerdoel

		<p><i>zelfsturing en zelfstandig werken. Leerlingen hebben geen middelen om na te denken over de eigen leerstrategieën. Leerlingen worden niet voorzien van middelen om de eigen planning te maken en bij te houden. Er wordt onvoldoende rekening gehouden bij de onderlinge verschillen van leerlingen.</i></p> <p><i>Er zijn onderscheiden fases in het aanleren van zelfsturing en zelfstandig werken.</i></p>	<p>te behalen.</p> <p>De docent bepaalt de leerdoelen, leerstrategie en planning zonder betrokkenheid van de leerling.</p> <p>De docent biedt steeds directe oplossingen bij knelpunten en laat de leerling hierbij niet actief zelf naar oplossingen zoeken.</p>
5	Voorwaarden	<p><i>Voor zelfsturing en zelfstandig leren is ruimte nodig voor individuele begeleiding naast groepsbegeleiding. Test leerlingen om inzicht te geven waar coaching naar volledig zelfsturing en zelfstandig werken mogelijk is. Aandacht voor studiebegeleiding in het curriculum. Docenten trainen in de rol van coach. Integraal invoeren binnen de school.</i></p>	<p>Bij de leerlingen worden periodiek testen afgenomen om de mate van zelfsturing en zelfstandig leren te beoordelen voor het toepassen van de juiste mate van begeleiding.</p> <p>Met leerlingen worden individuele voortgangsgesprekken gevoerd.</p> <p>De docenten worden middels trainingen geholpen bij de overgang van docentrol naar de rol van coach.</p>
6	Leermiddelen	<p><i>De leermiddelen bevatten meerdere mogelijke uitdagingen, zijn op verschillende manier aan te pakken (leerstrategieën), zijn authentiek, feedback momenten zijn ingebouwd.</i></p>	<p>De opdrachten zijn zo geformuleerd dat de leerling een keuze heeft in de wijze waarop hij of zij tot invulling van de opdracht komt (doelen, aanpak en planning kunnen (deels) door de leerling worden bepaald).</p> <p>De opdrachten zijn uitdagend voor de leerling.</p>

			<p>De opdrachten zorgen ervoor dat de leerlingen worden geactiveerd.</p> <p>De opdrachten bevatten duidelijke controlemomenten voor tussentijdse evaluatie / feedback.</p>
7	Doelen	<p><i>Zelfsturing en zelfstandig werken veronderstellen dat leerlingen zeggenschap hebben over de doelen waarop het leerproces zich richt.</i></p>	<p>Leerlingen zijn in staat (met hulp van de docent) leerdoelen voor zichzelf te formuleren.</p> <p>De leerlingen hebben de mogelijkheid bij gegeven leerdoelen keuzes te maken.</p>
8	Rol van de docent	<p><i>De rol van de docent is meer gericht op begeleiden en minder op de klassieke rol van docent. Er is veel aandacht voor feedback en het helpen ontdekken van de eigen leerstijlen en leerbehoeftes bij de leerlingen. Docenten werken in teams. De docent sluit aan bij de behoefte van de leerling, tegelijkertijd wordt de leerling aangespoord zelfstandig te werken en eigen verantwoordelijkheid te nemen. De docent heeft hierbij de rol van coach.</i></p> <p><i>Er is onderscheid tussen de taak van vakspecifieke docenten en algemene begeleidingstaken van docenten.</i></p>	<p>Laat leerlingen zien hoe zij zelf de leerdoelen van de taken/opdrachten/leerstof, waaraan zij werken, kunnen bepalen en oefent hier actief mee.</p> <p>Laat leerlingen zien hoe zij zelf de inhoud van de taken/opdrachten/leerstof, waaraan zij werken, kunnen bepalen en oefent hier actief mee.</p> <p>Laat leerlingen zien hoe zij zelf leeractiviteiten kunnen bedenken bij hun leerdoelen.</p> <p>Laat leerlingen oefenen met het zelf bedenken van leeractiviteiten bij hun leerdoelen.</p> <p>Laat leerlingen zien hoe zij zelf hun</p>

			<p>leeractiviteiten kunnen plannen en laat leerlingen oefenen met het plannen van hun leeractiviteiten.</p> <p>Laat leerlingen zien hoe zij zelf hun leeractiviteiten kunnen controleren en bijsturen tijdens de uitvoering en laat leerlingen oefenen met het controleren en bijsturen van hun leeractiviteiten tijdens de uitvoering.</p> <p>Laat leerlingen zien hoe zij zelf kunnen nagaan of hun leeractiviteiten succesvol verlopen zijn en laat leerlingen oefenen met het zelf nagaan of hun leeractiviteiten succesvol verlopen zijn.</p>
9	Verwerking van een leertaak	<p><i>De leerlingen kunnen kiezen welke leerstrategie zij toepassen bij een gegeven of gekozen doel. Tijdens de verwerking is er ruimte voor differentiatie, o.a. in leerstijlen. Er is geen vaste lineaire planning. Het beantwoorden is niet methodegebonden. Bijsturing aan de hand van feedback.</i></p>	<p>De leerlingen kiezen op welke manier zij een doelstelling willen behalen.</p> <p>De verwerking van de leertaken is afgestemd op de verschillende leerstrategieën van de leerlingen.</p> <p>Het verwerken van de leertaken stimuleert tot het gebruik van verschillende leertaken.</p>
10	Afsluiten leertaak	<p><i>Er is ruimte voor het hanteren van verschillende manieren van afsluiten van een leertaak. In de afsluiting is zowel aandacht voor het eindproduct als het proces. Er wordt zowel terug als vooruit gekeken om tot nieuwe leerdoelen te komen.</i></p>	<p>Leerlingen kiezen een eigen wijze die past bij de doelstelling en de eigen leerstrategie om te laten zien op welke manier zij het leerdoel beheersen en hebben behaald.</p>

11	Feedback / reflectie	<p><i>Feedback speelt een centrale rol in het werken aan zelfregulerend leren en zelfstandig werken. Het verschaft de leerling het benodigde inzicht in het eigen handelen in relatie tot leerdoelen, toegepaste strategie en bereikte resultaat.</i></p> <p><i>Waar ga ik naartoe? Wat heb ik gedaan? Wat is de volgende stap?</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - <i>Taak niveau</i> - <i>Proces niveau werkhouding</i> - <i>Zelfregulerend niveau</i> - <i>Persoonlijk zelf niveau</i> 	<p>Aan de hand van een onderwijsleergesprek wordt samen met leerlingen gekeken welke factoren hebben gezorgd voor succes en wat er beter kan.</p>
12	Rubrics	<p><i>Kennis, vaardigheden en werkhouding moeten integraal worden getoetst. Rubrics bieden de mogelijkheid deze integraal te beoordelen.</i></p> <p><i>Het verschaft de leerling inzicht in de mate waarin hij of zij een competentie / onderdeel beheerst.</i></p>	<p>Leerlingen kunnen aan de hand van een beheersingsoverzicht aangeven op welk niveau zij een doel beheersen.</p>
13	Invoeren in fase	<p><i>Leerjaar 1</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Gestuurd werken aan zelfsturing. Leerlingen worden duidelijk geholpen met het maken van een planning. De planning heeft een kortlopende cyclus van enkele weken bijvoorbeeld 2 keer 5 weken. De leerling oefent geleid met het kiezen van leerdoelen en het toepassen van leerstrategieën.</i> <p><i>Leerjaar 2</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • <i>Leerlingen zijn zelf verantwoordelijk voor de planning en het bepalen van de leerdoelen. Er vindt gericht reflectie</i> 	<p><i>Leerjaar 1</i></p> <p>De docent organiseert het leren zo, dat er door de leerling geoefend kan worden met zelfsturing en zelfstandig werken. De docent geeft duidelijk sturing in zelfsturing en zelfstandig leren. De verantwoordelijkheid ligt duidelijk bij de docent. Het onderwijs is nog duidelijk docentgericht.</p> <p><i>Leerjaar 2</i></p> <p>Er is veel aandacht voor het oefenen met zelfsturing en zelfstandig werken.</p>

		<p><i>plaats op het proces van plannen en leerdoelen en leerstrategieën die de leerling kiest.</i></p> <p><i>Leerjaar 3</i></p> <ul style="list-style-type: none"> <i>De leerling voert regie over het eigen leren, stuurt dit via een proces van reflectie bij. De leerling voelt zich verantwoordelijk voor het kiezen van de leerdoelen, het maken van een planning en het kiezen van de best passende leerstrategie. De leerling is in staat over het eigen handelen verantwoordelijkheid af te leggen.</i> <p><i>NB. Het gaat hier niet om vaste grenzen, per leerling kan er meer of minder sprake zijn van fase 1 t/m 3.</i></p>	<p>De leerlingen maken eenvoudige keuzes op het gebied van leerdoelen, leerstrategieën en planning. De leerlingen oefenen gericht met zelfcontrole binnen het leren. Er is een duidelijk gezamenlijk gevoel van verantwoordelijkheid voor het leren. De docent is deels coach.</p> <p><i>Leerjaar 3</i></p> <p>De leerling maakt een planning van de leeractiviteit.</p> <p>De leerling gaat actief op onderzoek uit om tot antwoorden te komen. De leerling kan zelf meten en aangeven of doelen wel of niet zijn behaald. De docent organiseert het leren zo dat leerlingen kunnen oefenen met zelfsturing en zelfstandig werken. De docent hanteert de rol van coach.</p>
14	Leerlingbegeleiding / -zorg	<p><i>Er is een duidelijk onderscheid in de rol van de vakdocent en algemene begeleiders die met de leerlingen samen reflecteren over het leren.</i></p>	<p>Leerlingen hebben naast de vakdocent tenminste 2 keer per periode voortgangsgesprekken met de leercoach.</p>
	Missende onderwerpen	<p><i>Rol van de basisschool, overdracht maken van zelfstandigheid van de leerling.</i></p> <p>Indicatoren: vraag "ervaring basisschool" – hoe leer jij?</p> <p>Huiswerkklas: studievaardigheden binnen de huiswerkklas. -</p> <p><i>Training van zelfsturing en zelfstandig werken als onderdeel van socialiserende wereld.</i></p>	